

MADANIY LANDSHAFTLAR VA ULARNI KELIB CHIQISHI

Qoraboyeva Mashhura Avazbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada madaniy landshaftlar va ularni kelib chiqishi, tabiiy va antropogen landshaftlarning tarkibiy qismlari, antropogen landshaftshunoslikning vujudga kelishi haqida ma'lumotlar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** madaniy landshaft, antropogen landshaft, tabiiy landshaft, texnogen, landshaft.*

***Аннотация.** В статье представлены сведения о культурных ландшафтах и их происхождении, компонентах природных и антропогенных ландшафтов, а также о возникновении антропогенной ландшафтной науки.*

***Ключевые слова:** культурный ландшафт, антропогенный ландшафт, природный ландшафт, рукотворный ландшафт.*

KIRISH

Madaniy landshaft - bu tabiiy va antropogen landshaftlarning tarkibiy qismlaridan iborat bo'lib, insonning muayyan amaliy ehtiyojlarini qondirish uchun ongli va maqsadli faoliyati natijasida shakllangan makon. «Madaniy landshaft» atamasi dastlab nemis geografi Otto Shlyuter tomonidan qo'llanilgan bo'lib, inson idrok etishi mumkin bo'lgan tabiiy va madaniy obyektlarning moddiy birligi sifatida tushuntirgan. Otto Shlyuter madaniy landshaftlarni genezisiga ko'ra ularni shakllanishidagi asosiy funksiyani inson bajarishini asoslab bergan [1].

Madaniy landshaft konsepsiyasining rivojlanishiga amerikalik tabiiy-geograf Karl Zauer katta hissa qo'shdi. Karl Zauer «Landshaft morfologiyasi» kitobida madaniy landshaftni ma'lum bir hududda madaniyatlarining to'planishi va evolyutsiyasining makondagi aksi va tabiiy landshaftga ishlov berishning o'ziga xos yo'nalishi sifatida belgilaydi. «Madaniyat – omil (amaldagi omil), tabiiy muhit – vositachi, madaniy landshaft – natijadir». Karl Zauerning so'zlariga ko'ra, asosiy e'tiborni landshaftda insonlar tomonidan qoldirgan turmush tarzining «izlari»ga qaratish kerak. Shu bilan birga, madaniyat inson tajribasining yaxlitligi sifatida talqin qilinadi. Madaniyat yer yuzasining inson tomonidan yaratilgan ko'rinishini shakllantiruvchi asosiy kuchdir.

Rus geografi V.L.Kaganskiyning fikricha, Karl Zauer asarlarida bir xil yoki o'xshash tabiiy muhitda turli etnik guruhlar o'zlarini mumanfaatini ko'zlab oqilona o'zgartirilgan landshaftlar. Madaniy landshaftda unumdorlik, iqtisodiy samaradorlik eng yuqori, kishilar hayoti uchun zarur sharoit qulay, tabiiy muhit sog'lom va go'zal bo'lishi kerak. Madaniy landshaftni ongli ravishda tuzish nafaqat landshaft

komponentlari, balki uning morfologik tarkibiy qismlari (maskan, fatsiya) orasidagi bog‘liqlikni o‘rganishga asoslanadi. Madaniy landshaft birinchi navbatda nomaqbul tabiiy jarayonlarning oldini olish, inson hayoti uchun sog‘lom muhitni yaratish, hududni oqilona tashkil qilishni ko‘zda tutadi.

Landshaftshunoslikning muhim vazifasi uning turi, o‘zgarishi va mahsuldorligini oshirish yo‘llarini o‘rganishdan iboratdir. Madaniyat bilan tabiatning o‘zaro ta‘siri va o‘zaro aloqasining xususiyati madaniy landshaftning mohiyatini belgilovchi asosiy omil sifatida tavsiflanadi. Madaniy landshaftni tadqiq etish bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlarda bu masala turli yondashuvlar orqali tahlil qilinib kelinmoqda. Masalan, G.A.Isachenko quyidagi uchta asosiy yondashuvni belgilaydi:

- axborot-aksiologik,
- etnomadaniy,
- fenomenologik.

Axborot-aksiologik yondashuv. Axborot-aksiologik yondashuvi tadqiqotchilardan Y.A.Vedenin va M.E.Kuleshovalar tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuv madaniy landshaftni landshaft darajasidagi hududiy birlik sifatida baholash jarayonini o‘z ichiga oladi. Natijada, madaniy landshaftni shakllanishi bilan bog‘liq tajribalar va urf-odatlar ma‘lumot shaklida har bir etnosda avloddan-avlodga o‘tadigan ma‘naviy va intellektual qadriyatlar sifatida muhim rol o‘ynaydi.

P.N.Savitskiy (1927) har bir etnosni yagona tizim holida shakllanishiga sabab bo‘ladigan joylarni insonlarning “Tug‘ilgan joyi” tushunchasiga mos analog sifatida etnoslarning “Rivojlanish joyi” deb ataydi. Bu joy va uning tabiiy iqlim sharoitiga kishilarning turmush tarziga, xo‘jalik yuritish tizimi va madaniyatiga o‘zining sezilarli ta‘sirini o‘tkazadi. Bu ta‘sirga moslashish mexanizmi ishlab chiqiladi va avloddan-avlodga berib boriladi. Bunday ma‘naviy va intellektual qadriyatlar insonda landshaft va uni komponentlarining ta‘sirini o‘zida sinovdan o‘tkazish orqali shakllanib boradi.

Aksiologiya (yunoncha *axio*– qadriyat va *logos* – fan, ta‘limot) – qadriyatshunoslik, ma‘naviy hodisalardan biri bo‘lgan qadriyatlar sohasini o‘rganadigan, uning qonun va kategoriyalarini tadqiq qiladigan ilm yo‘nalishi, qadriyatlari haqidagi fan. U XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapi tomonidan ilmiy tushuncha sifatida fanga kiritilgan. Aksiologiya aksiologik ong, qadrlash tuyg‘usi, aksiologik bilish, qadrlash tamoyiliga tayanib to‘plangan qadriyatlar to‘g‘risidagi bilimlar sistemasidir. Aksiologiya «qadr», «qadrlash», «qadriyatlar», «qadriyatlar tizimi» kabi aksiologik kategoriyalarni, ularning turli shakllarini o‘rganadi. Qadriyatlar tizimining ijtimoiy

taraqqiyotga bog‘liqlik qonuni, qadriyatlar tizimining o‘zgarishi va takomillashuvi bilan bog‘liq aksiologik qonunlar ham aksiologiya shug‘ullanadigan masalalar doirasiga kiradi.

XULOSA

Madaniy landshaft– muayyan maqsad bilan ilmiy asosda va insonlar manfaatini ko‘zlab oqilona o‘zgartirilgan landshaftlar. Madaniy landshaft - bu tabiiy va antropogen landshaftlarning tarkibiy qismlaridan iborat bo‘lib, insonning muayyan amaliy ehtiyojlarini qondirish uchun ongli va maqsadli faoliyati natijasida shakllangan makon. «Madaniy landshaft» atamasi dastlab nemis geografi Otto Shlyuter tomonidan qo‘llanilgan bo‘lib, inson idrok etishi mumkin bo‘lgan tabiiy va madaniy obyektlarning moddiy birligi sifatida tushuntirgan. Madaniy landshaftlar va ularni kelib chiqishi to‘g‘risida ko‘proq izlanishlar olib borilishi va chuqurroq o‘rganilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Ahmadaliyev Y.I. Yer resurslaridan foydalanish geoeologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2014. – 340 b.
3. Dirin D. A. Vliyaniye idey A. Gumboldta na formirovaniye i razvitiye geografii kulturi i konsepsii kulturnogo landshafta // Gumboldtovskiye chteniya: materialii mejdunarodnoy nauch-no-prakticheskoy konferensii. // Barnaul: Izd-vo AltGTU. –2005. –S. 16–25.
4. Vernadskiy V.I. Biosfera i noosfera. Moskva, 2002. –576 s.